

Prądnik. Prace Muz. Szafera	30	291–298	2020
-----------------------------	----	---------	------

NATALIA GRYZEWSKA¹, MAŁGORZATA KOT²,
KAROL SZYMCZAK³

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski
ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa
email: ¹n.gryczewska@uw.edu.pl, ²m.kot@uw.edu.pl, ³k.m.szymczak@uw.edu.pl

DZIURAWIEC MALESOWY – ZAPOMNIANE STANOWISKO Z DOLINY SĄSPOWSKIEJ

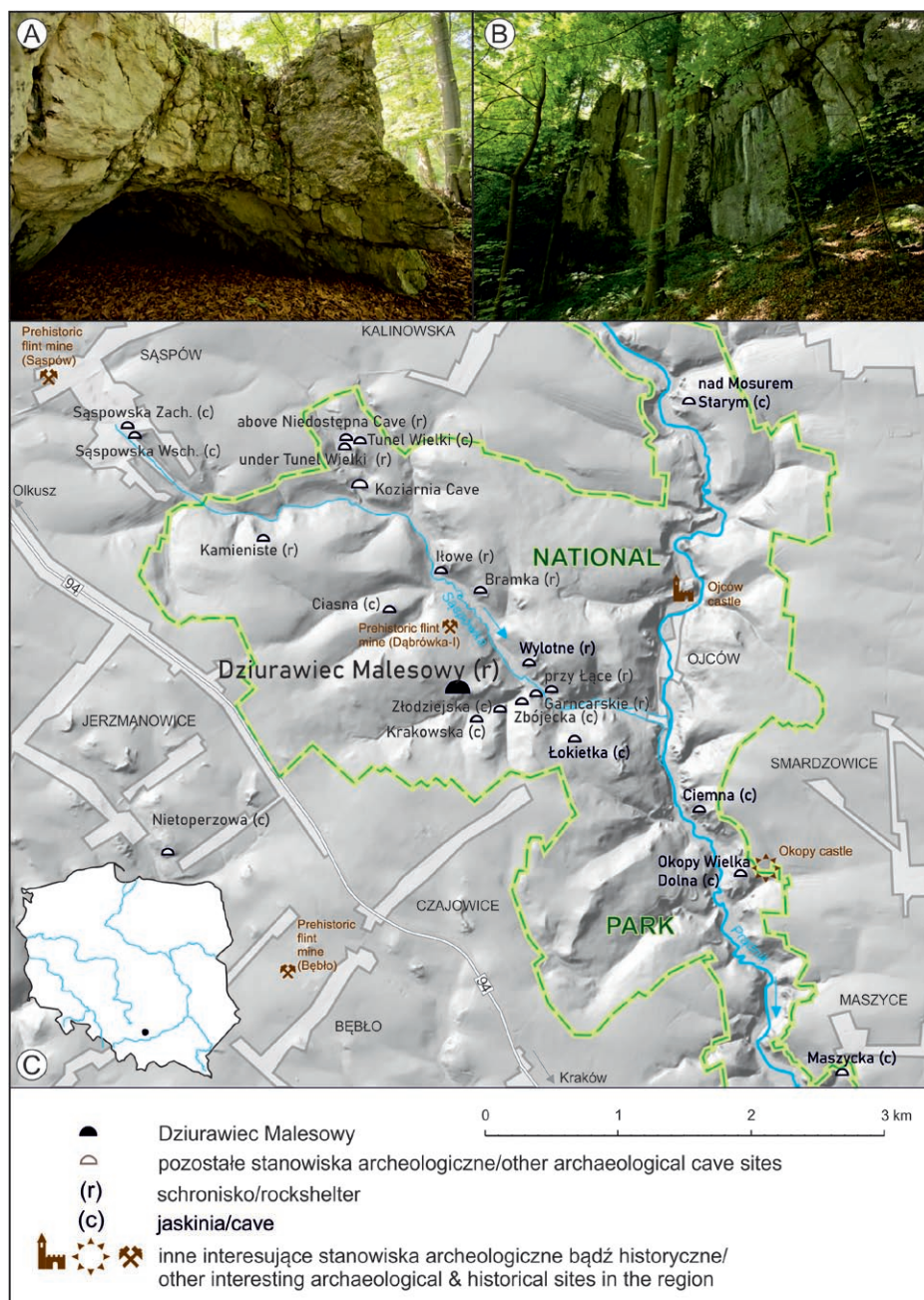
Dziurawiec Malesowy – a forgotten site in Sąspów Valley

Abstract. Our paper aims at presenting an archaeological cave site called Dziurawiec Malesowy in Sąspów Valley, which Waldemar Chmielewski test-excavated in 1994. Scarce archaeological materials found during the fieldworks were lost, but a single-page profile description, as well as the inventory of the artefacts, allowed us to include this rockshelter into a broad spectrum of Neolithic sites known from the southern part of Polish Jura. Chmielewski describes Dziurawiec Malesowy as linked with the Lengyel-Polgár cycle. Traces of Neolithic cave settlement are relatively abundant around Ojców, which might be due to the numerous outcrops of Jurassic flint in Sąspów Valley. Cave sites vary in terms of the intensity of their occupation: from those intensively used by Neolithic people, including miners, to those occupied briefly, probably for cattle grazing or hunting. Dziurawiec Malesowy is an example of a short-term camp.

Key words: Cave archaeology, short-term occupation, Neolithic, Sąspów Valley, Neolithic flint mines

Z początkiem drugiej połowy XX wieku badania archeologiczne w jaskiniach i schroniskach okolic Ojcowa rozpoczyna archeolog i geolog Waldemar Chmielewski (Chmielewski 1988). Badania te koncentrowały się nie na jednym stanowisku, jak to było wówczas powszechne, lecz na mikroregionie – całej Dolinie Sąspowskiej. W ciągu kilkunastu lat Chmielewski przebadał wykopaliskowo kilkanaście jaskiń na tym obszarze, chociaż tylko część z nich doczekała się wtedy oddzielnych publikacji (Chmielewski 1961; Chmielewski i in. 1967; Chmielewski 1970). Badania w Dolinie Sąspowskiej podsumowały w pewnym zakresie dwie publikacje powstałe kilkanaście lat później (Chmielewski 1988, 1975), a opisane w nich 13 stanowisk weszło na stałe do obiegu naukowego. Prawie nieznanne pozostało natomiast czternaste stanowisko, badane już wiele lat po zakończeniu realizowanego przez W. Chmielewskiego programu badań osadnictwa pradziejowego w okolicach Ojcowa. Stanowiskiem tym jest schronisko Dziurawiec Malesowy.

Dziurawiec Malesowy jest to stanowisko położone w Wąwozie Jamki, w pobliżu jego ujścia do Doliny Sąspowskiej, na terenie obszaru ochrony ścisłej Ojcowskiego Parku Narodowego (ryc. 1). Schronisko położone jest w Skałach Malesowych, na lewym zbo-

Ryc.1. A. Schronisko Dziurawiec Malesowy. Fot. M. Bogacki; B. Widok na Skały Malesowe. Fot. M. Bogacki; C. Lokalizacja schroniska na mapie Ojcowskiego Parku Narodowego i Polski

Fig.1. A. Dziurawiec Malesowy Rockshelter. Photo by M. Bogacki; B. View of Malesowe Rocks. Photo by M. Bogacki; C. Location of the rockshelter on a map of Ojców National Park and Poland

czu wąwozu, a jego otwór wejściowy znajduje się na wysokości 440 m n.p.m. i 60 m nad dnem wąwozu (Gradziński i in. 1995; Gradziński i in. 2020). Dziurawiec Malesowy ma formę tunelu o stosunkowo szerokim dolnym otworze wejściowym (3 m szerokości i 1 m wysokości) o ekspozycji wschodniej. Schronisko posiada jedną komorę, która ulega stopniowemu zwężeniu i zakończona jest drugim, bardzo wąskim wyjściem usytuowanym w jej stropowej części. Jednocześnie podłoże schroniska wznosi się tak, że obecnie drugi otwór wyjściowy jest niemal zupełnie przysypany ziemią i liśćmi. Dziurawiec Malesowy jest jasny, suchy i ma długość ok. 5 metrów. Taras przed większym otworem wejściowym ma powierzchnię kilku metrów kwadratowych i kończy się obrywem skalnym. Obecnie do schroniska można dojść wzdłuż wąskiej półki skalnej wiodącej nad kilkumetrową przepaścią.

W październiku 1994 roku Waldemar Chmielewski, przy współudziale

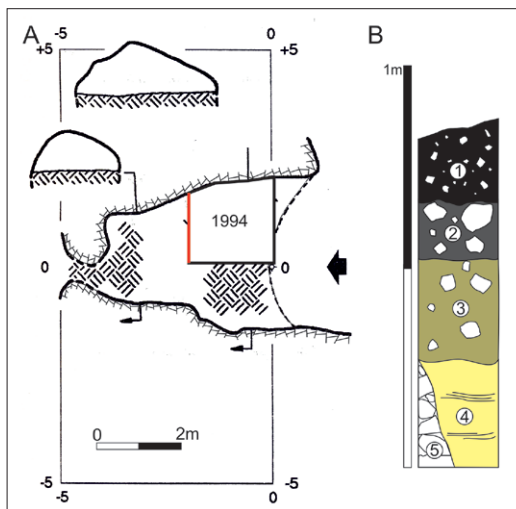
Karola Szymczaka, zorganizował dla studentów Instytutu Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego objazd naukowy po jaskiniach i innych stanowiskach archeologicznych Ojcowskiego Parku Narodowego. Podczas tego objazdu, również w celach dydaktycznych, zdecydował się on na otworzenie w schronisku Dziurawiec Malesowy niewielkiego archeologicznego wykopu sondażowego. Wykop o wymiarach 2 x 2 metry, zlokalizowany po prawej stronie od wejścia, przylegał bezpośrednio do ściany skalnej (ryc. 2A). W wykopie tym znaleziono osady o łącznej miąższości ok. 90 cm. W trakcie badań wykonano plany wykopu i rysunek przekroju. Niestety, na przestrzeni lat dokumentacja polowa oraz znalezione materiały zabytkowe zaginęły. Spośród dokumentacji zachował się jedynie dokładny opis przekroju i krótka notatka dotycząca znalezionych zabytków (ryc. 3).

W trakcie badań wydzielono pięć warstw stratygraficznych, nie docierając na całej powierzchni wykopu do dna skalnego. Układ warstw w wykopie wyglądał następująco:

Warstwa 1 – warstwa próchniczna/humus – materiał pylasty czarny w osi jaskini, w kierunku północnym (pod ścianą jaskini) biały, drobny gruz skalny (\varnothing 1–3 cm), ostrokrawędzisty, niezwiędziały; miąższość w osi korytarza 22 cm, pod ścianą 12 cm bez ostrej granicy; zawierała zabytki archeologiczne i ślady palenisk;

Warstwa 2 – j. w. z gruzem skalnym drobnym, średnim (\varnothing 10–12 cm) pojedyncze fragmenty do 20 cm \varnothing , niezwiędziały, barwy szarej; miąższość warstwy ok. 15 cm;

Warstwa 3 – less szaro-żółty z gruzem drobnoziarnistym, z pojedynczymi okruchami wapienia do 20 cm \varnothing ; miąższość warstwy około 25 cm;

Ryc. 2. A. Lokalizacja wykopu sondażowego naniesiona na plan schroniska autorstwa M. Banaśa i R. Urbanika z publikacji Gradziński 1995; B. Rekonstruowany układ warstw w wykopie sondażowym

Fig. 2. A. Location of a survey trench on a rockshelter plan drawn by M. Banaś and R. Urbanik, in publication Gradziński et al. 1995; B. Reconstructed stratigraphy of the survey trench

Warstwa 4 – bardzo zwięzły, żółtawy, laminowany less bez gruzu, wyściełający szczelinę pod północną ścianą skalną do 80 cm szeroką, odsłonięty do głębokości 30 cm;

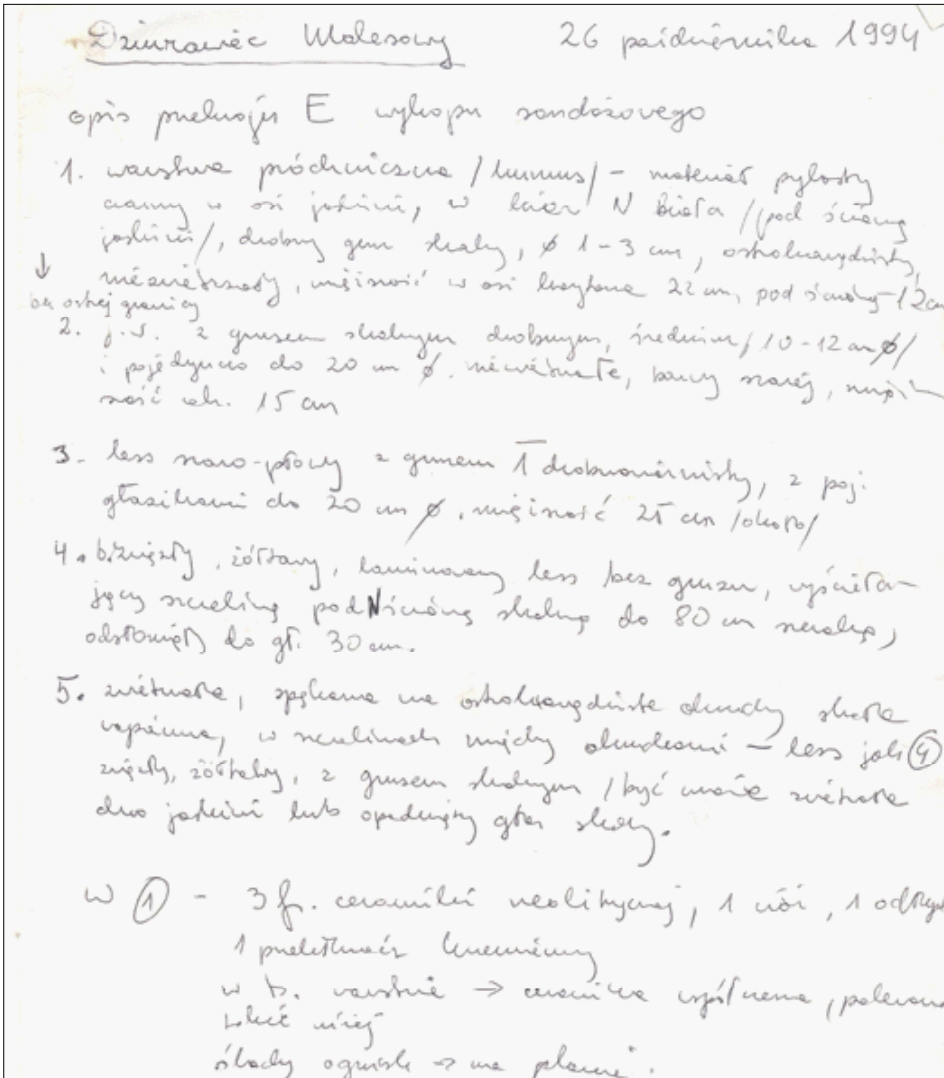
Warstwa 5 – zwietrzała, spękana na ostrokrawędziste okruchy skała wapienna; w szczelinach między okruchami występuje less jak w warstwie 4 – zwięzły, żółtawy, z gruzem skalnym, być może zwietrzałe dno jaskini lub opadnięty gruz skalny.

Na głębokości około 50 cm w części północnej wykopu, przylegającej bezpośrednio do ściany skalnej, ukazała się rynna o szerokości około 80 cm wypełniona materiałem lessowym (warstwa 4), biegnąca wzdłuż ściany jaskini. Na pozostałej powierzchni wykopu natrafiono na spękana skałę (warstwa 5), której przestrzenie pomiędzy głazami wapiennymi wypełnione były osadem lessowym. Eksplorację kontynuowano jedynie w obrębie rynny i zakończono ją na głębokości 30 cm od stropu warstwy 4. Dzięki zachowanemu opisowi poszczególnych warstw możliwa jest rekonstrukcja profilu jaskini (ryc. 2B).

W trakcie badań na stanowisku odkryto bardzo ubogi inwentarz zabytkowy, liczący łącznie sześć zabytków. W warstwie 1 odkryto trzy fragmenty ceramiki oraz przedmioty wykonane z krzemienia: nóż, przekłuwacz i pojedynczy odłupek. Wszystkie trzy zabytki krzemienne wykonane były z brązowo-żółtego krzemienia jurajskiego-podkrakowskiego. Zanotowano również obecność współczesnej ceramiki. W warstwie tej znaleziono także ślady palenisk. Pozostałe warstwy nie zawierały materiału zabytkowego.

Układ warstw w schronisku odpowiada stratygrafii większości stanowisk jaskiniowych w Dolinie Sąpsowskiej i szerzej w regionie Jury Krakowskiej, gdzie materiał holoceniński w postaci czarnego humusu podścielają warstwy lessu, których akumulację można wiązać szeroko z okresem MIS2, czyli ostatniego maksimum zlodowacenia Wisły. Warstwy lessowe stwierdzono na przynajmniej kilku stanowiskach w Dolinie Sąpsowskiej (m.in. w Jaskini Tunel Wielki, Jaskini Sąpsowskiej Zachodniej, Schronisku Bramka, Jaskini Koziarnia, czy Jaskini Ciasnej). Less bezgruzisty, można wiązać z poziomem C w obrębie jaskiniowych serii lessowych wg podziału zaproponowanego przez Krajcarza (Krajcarz i in. 2016), lub poziomem VII wg Madeyskiej (1972, 1982). Akumulacja tych poziomów datowana jest na okres między 27 a 11 ka BP (Krajcarz i in. 2016). Cała chronologia odkrytych osadów zamyka się zatem w okresie schyłku plejstocenu i holocenu. Chronologia materiału ceramicznego, jak również towarzyszących im zabytków krzemienianych została przez W. Chmielewskiego, jeszcze w trakcie prowadzenia badań, określona szeroko, na okres neolitu, a przez analogie do materiałów z innych stanowisk jaskiniowych, przypisana do kręgu lendzielskiego. Obecnie, ze względu na zaginięcie materiału, dalsze uszczegółowienie chronologii inwentarza zabytkowego i weryfikacja jego atrybucji kulturowej nie jest już możliwe.

Osadnictwo neolityczne w jaskiniach i schroniskach południowej Jury zostało rozpoznane dotychczas na wielu stanowiskach. Zainteresowanie tym regionem w neolicie związane jest, jak się wydaje, głównie z wychodniami krzemienia jurajskiego podkrakowskiego, które znajdują się na wysoczyźnie, bezpośrednio nad krawędzią Doliny Sąpsowskiej. W obrębie doliny udało się dotychczas zlokalizować przynajmniej trzy kopalnie neolityczne (Dzieduszycka-Machnikowa, Lech 1976; Lech 1981). Jedną z nich, kopalnię Jerzmanowice-Dąbrówka (Lech 1980, Jakubczak i in. – w druku), położoną jest 400 m na północ od Dziurawca Malesowego, idąc wzdłuż brzegu doliny. Kopalnia ta, podobnie jak dwie pozostałe kopalnie krzemienia położone bardziej na północ, związana jest z działalnością ludności kręgu lendzielskiego i datowana jest na I połowę piątego tysiąclecia przed naszą erą.

Ryc. 3 Jedyny zachowany element dokumentacji polowej z badań archeologicznych w Dziurawcu Malesowym – kartka z opisem profilu oraz notatka o odkrytych zabytkach archeologicznych

Fig. 3 The only surviving piece of field documentation made during the excavations in Dziurawiec Malesowy – a description of the profile and a note about the discovered artefacts

W okresie neolitu najliczniejsze ślady użytkowania jaskiń związane są właśnie z kulturą lendzielską, co ma zapewne ścisły związek z wykorzystywaniem kopalni. Także znalezione dzięki obrazowaniu LiDAR, konstrukcje ziemne położone po drugiej stronie Doliny, na szczycie Złotej Góry u ujścia Saspówki do Prądnika, można z dużą dozą prawdopodobieństwa wiązać z ludnością kultury lendzielskiej (Leloch i in. – w druku).

Obecność wychodni krzemienia przyciągała w okolice Ojcowa ludność także w późniejszych fazach neolitu. Liczne ślady użytkowania jaskiń przez ludność kultury pucharów lejkowatych i kultury ceramiki promienistej potwierdzono w ponad 20 jaskiniach w regionie (Zastawny 2006; Rook 1980; Valde-Nowak i in 2018). W niektórych z nich, np. w Jaskini Górnej w Ogrójcu, obecność licznych palenisk wylepianych gliną i znaleziska elementów konstrukcyjnych w postaci polepy, mogą wskazywać na dużą intensywność użytkowania stanowiska (Czarnowski 1914; Rook 1980). Podobnie intensywne ślady użytkowania odkryto w Jaskini Sąspowskiej Zachodniej położonej w bezpośrednim sąsiedztwie kopalni krzemienia w Sąspowie (Chmielewski 1988; Dzie duszycka-Machnikowa, Lech 1976). Inne jaskinie, nawet mimo dogodnego położenia, były odwiedzane przez ludność neolityczną jedynie sporadycznie np. Schronisko Kamieniste, Hłowe, pod Tunelem (Chmielewski 1988; Kot i in. 2019). Znajdowane w nich zabytki, wiązać można z sezonowym wypasem bydła, krótkookresowymi obozowiskami, czy innymi zajęciami gospodarczymi, np. polowaniem (Rook 1980: 82). Tak też zapewne należy interpretować zabytki znalezione w jaskini Dziurawiec Malesowy, świadczące o krótkookresowym użytkowaniu tego stanowiska przez ludność neolityczną. Ze względu na obecność głębokiej rynny biegnącej wzdłuż północnej ściany jaskini, zamieszkiwanie tego stanowiska w okresie plejstocenu nie było zapewne możliwe. Dopiero po zapelnieniu rynny przez osady lessowe w schyłkowym plejstocenie poziom podłogi jaskini uległ wyrównaniu.

Podziękowania

Tekst powstał w ramach realizacji grantu nr 2016/22/E/HS3/00486 finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki w ramach programu SONATA BIS. Autorzy chcieliby podziękować Prof. Michałowi Gradzińskiemu i Dr. Józefowi Partyce za pomoc w identyfikacji stanowiska. Jesteśmy także wdzięczni dr Mironowi Bogackiemu za wykonanie zdjęć stanowiska.

PIŚMIENNICTWO

- Chmielewski W. 1961. *Civilisation de Jerzmanowice*. Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Chmielewski W. 1975. *Prehistoria Ziemi Polskich*. Wrocław.
- Chmielewski, W. 1988. *Jaskinie Doliny Sąspowskiej: tło przyrodnicze osadnictwa pradziejowego*. Warszawa.
- Chmielewski W., Kowalski K., Madeyska-Niklewska T., Sych L. 1967. *Wyniki badań osadów jaskini Koziarni w Sąspowie pow. Olkusz*, „Folia Quaternaria”. Kraków.
- Czarnowski S.J. 1914. *Jaskinie w skałach Ogrójca*, „Pamiętnik Fizjograficzny”, **22**: 32–48.
- Dzieduszycka-Machnikowa A., Lech J. 1976. *Neolityczne zespoły pracowniane z kopalni krzemienia w Sąspowie*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Gradziński M., Górny A., Szelerewicz M. 1995. *Jaskinie Ojcowskiego Parku Narodowego; Dolina Sąspowska; Wawoz Jamki*. Ojcowski Park Narodowy; Muzeum im. prof. Władysława Szafera. Ojców.
- Gradziński M., Wawryka-Drohobycki M., Michalska-Kasperkiewicz B., Bisek K., Szelerewicz M., Partyka J., Amirowicz A., Baran J., Baryła J., Górny A. 2020. *Jaskinie dorzecza Prądnika*. Wyd. Ojcowski Park Narodowy. Ojców.

Jakubczak M., Budziszewski J., Leloch M., Gryczewska N., Kot M., Szeliga M. *Pole górnicze „Dąbrówka-I”. Neolityczna kopalnia krzemienia jurajskiego ze śladowo zachowaną rzeźbą nakopalnianą*, (w druku).

Kot M., Gryczewska N., Berto C., Wojenka M., Szeliga M., Jaskulska E., Fetner R., Krajcarz M., Wertz K., Zarzecka-Szubińska K., Krajcarz M.T., Moskal-del Hoyo M., Jakubczak M. 2019. *Thirteen cave sites: Settlement patterns in Sąpsów Valley, Polish Jura*, „Antiquity”, **93**(371): E30. doi:10.15184/aqy.2019.155

Krajcarz M.T., Cyrek K., Krajcarz M., Mroczek P., Sudoł M., Szymanek M., Tomek T., Madeyska T. 2016. *Loess in a cave: Lithostratigraphic and correlative value of loess and loess-like layers in caves from the Kraków-Częstochowa Upland (Poland)*, „Quaternary International”, **399**: 13–30.

Lech J. 1980. *PL-14 Jerzmanowice– Dąbrówka I, Wojw. Kraków, [W:] 5000 Jahre Feuersteinbergbau. Die Suche nach dem Stahl der Steinzeit, Deutschen Bergbau-Museum Bochum, Veröffentlichungen aus dem Deutschen Bergbau-Museum Bochum, 22*, red. G. Weisgerber, R. Slotta, & J. Weiner. Bohum, s. 612–615.

Lech J. 1981. *Górnictwo krzemienia społeczności wczesno rolniczych na Wyżynie Krakowskiej koniec VI tysiąclecia – I połowa IV tysiąclecia p.n.e.* Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.

Leloch M., Jakubczak M., Przybyła M., Pyżewicz K., Szeliga M., Wojenka M., Czajka G., Kot M. *A multiproxy approach to studying a large Prehistoric enclosure in Ojców, Kraków Upland*. (W druku).

Madeyska T., 1972. *Litostratigraficzne serie osadów archeologicznych stanowisk jaskiniowych Wyżyny Krakowskiej*, „Speleologia”, **7** (1e2): 7–24.

Madeyska T., 1982. *The stratigraphy of Palaeolithic sites of the Cracow Upland* „Acta Geologica Polonica”, **32**(3e4): 227–241.

Rook E. 1980. *Osadnictwo neolityczne w jaskiniach Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej*, „Materiały Archeologiczne”, **20**: 5–130.

Valde-Nowak P., Stefański D., Szczepanek A. 2018. *A Neolithic Child Burial from Ciemna Cave in Ojców National Park, Poland, [W:] Between History and Archaeology, Papers in honour of Jacek Lech*, red. D.H. Werra, M. Woźny. Oxford, s. 279–288.

Zastawny A. 2006. *Osadnictwo społeczności badeńskiego kręgu kulturowego w Jurze Ojcowskiej na tle regionów sąsiednich*, [W:] *Jura Ojcowska w pradziejach i w początkach państwa polskiego*, red. J. Lech, J. Partyka. Ojców, s. 439–458.

SUMMARY

At the beginning of the 2nd half of the 20th century, Waldemar Chmielewski launched an archaeological project concentrated on traces of prehistoric settlement in Sąpsów Valley, located in the southern part of Polish Jura. The 13 sites he excavated are described in his publication of 1988, which can be regarded as a summary of the project. However, several years later he came back to Sąpsów Valley and test-excavated a 14th site, Dziurawiec Malesowy. The results have never been published, and the rockshelter remained unknown as an archaeological site until now. Dziurawiec Malesowy is a rockshelter located in Jamki Gorge, a part of Ojców National Park with a restricted entrance. It has the form of a tunnel, with its wide main entrance (3 m wide and 1 m high) facing east, and a 5-meter-long chamber narrowing towards the back of the cave, where a second, small entrance is situated. The terrace in front of the cave is a few square metres in area and ends abruptly.

The excavation in Dziurawiec Malesowy took place in 1994, during a students' tour of the archaeological sites in Ojców National Park. A test trench of 2 x 2 metres was opened near the main entrance to the cave. Although fieldworks were documented, all the drawings and artefacts were later lost. The only preserved piece of documentation is a description of layers, and a brief note about the artefacts found within them. The trench was 90 cm deep and did not reach the bottom of the rockshelter. Five stratigraphic layers were identified during the excavation. The first two were humus layers; layer 3 was built of loess mixed with humus; layer 4 was a loess layer with no limestone rubble; layer 5, recorded only in the southern part of the trench, was probably a weathered bedrock. Along the northern cave wall, an 80-cm-wide gully was found at a depth of 50 cm from the surface. It was filled with loess sediment (layer 4), excavated up to 30 cm in depth. The bedrock was not reached in this place of the trench. The observed sequence of layers corresponds well with the stratigraphy of other cave sites in Jura. Loess layer 3 can be correlated to MIS2 and the overlying humus layers to the Holocene. Archaeological material was found only in layer 1, and was ascribed by Chmielewski to the Neolithic, probably the Lengyel-Polgár cycle. The assemblage consisted of three pottery sherds and three flint artefacts: a knife, a borer, and a flake.

Traces of Neolithic settlement are well-recognized in many cave sites around Ojców. Their abundance might be associated with the Jurassic flint outcrops located in Sąspów Valley. At least three Neolithic flint mines associated with the Lengyel-Polgár cycle have been recognized so far in Sąspów Valley. One of them, the Jerzmanowice-Dąbrówka flint mine, is situated only 400 m to the north of Dziurawiec Malesowy. A similar attribution has been given to embankments found on the other side of the valley, in Złota Góra (Golden Hill).

Caves and mines were also used by people in later phases of the Neolithic. Still, not all cave sites were used with the same intensity during the Neolithic period. Apart from intensively used sites, where numerous flint and pottery artefacts were found (e.g. Sąspowska Zachodnia Cave, Górna in Ogrójec Cave, Ciemna Cave), there are also sites with scarce settlement traces. Such sites can be connected with short-term stays in the cave with the purpose of pasture grazing, hunting, or camping.